

Rozdział I. Zagadnienia ogólne

§ 1. Przegląd Prawa i Administracji a polskie czasopiśmiennictwo prawnicze

Początki Przeglądu Prawa i Administracji, wydawanego wcześniej jako Przegląd Sądowy i Administracyjny, sięgają 1876 r. To właśnie wówczas ukazał się pierwszy numer tego periodyku, który początkowo był wydawany jako tygodnik¹. Czasopismo zostało założone z inicjatywy *E. Tilla*, wówczas doktora i pracownika Prokuraturii Skarbu we Lwowie, zabiegającego o objęcie katedry na tamtejszym uniwersytecie². Miało wypełnić lukę istniejącą na lokalnym rynku wydawniczym, na którym nie było czasopisma prawniczego ściśle powiązanego ze środowiskiem uniwersyteckim. Wówczas we Lwowie, obok Przeglądu, istniał jeden periodyk – tygodnik *Prawnik* wydawany przez Lwowskie Towarzystwo Prawnicze od 1870 r.³

E. Till powołał do życia Przegląd przy wsparciu finansowym adwokata *K. Stromengera*. Ten ostatni został pierwszym redaktorem czasopisma⁴. Przegląd, szczególnie w początkowym okresie jego wydawania, nie wyróżniał się na tle innych periodyków. Pierwsze numery nie prezentowały wysokiego poziomu merytorycznego, a co gorsza nie odróżniały się pod wieloma względami od bezpośredniej konkurencji, a więc lwowskiego *Prawnika* i *Gazety Sądowej*

¹ Pierwszy numer Przeglądu ukazał się 1.1.1876 r.

² *S. Milewski*, *A. Redzik*, *Themis i PHEME*, s. 102. Co do życiorysu *E. Tilla* zob. np. *R. Longchamps de Bérier*, Ernest Till jako cywilista, Lwów 1926, *passim*; *K. Sójka-Zielińska*, Ernest Till (1846–1926), *KPP* 1997, t. 6, Nr 3, s. 395–427; *A. Redzik*, Profesor Ernest Till (1846–1926) – w stusześćdziesięciolecie urodzin i osiemdziesięciolecie śmierci, *Pal.* 2006, Nr 3–4, s. 125–132. Na łamach Przeglądu został również opublikowany anonimowy nekrolog – *Śp. Ernest Till* (nekrolog), *PPiA* 1926, R. 51, s. 92.

³ Zob. szczegółowo *S. Milewski*, *A. Redzik*, *Themis i PHEME*, s. 83–100. Por. *S. Milewski*, Lwowskie podglebie, s. 135–138; *tenże*, Adwokat Czernyński, s. 172–175; *tenże*, Z kręgu „Palestry”, s. 154–157; *tenże*, Od „Prawnika” do „Przeglądu”, s. 160–163. Zob. też *R. Wiaderna-Kuśnierz*, Prawo rzymskie i romaniści, s. 221.

⁴ *R. Wiaderna-Kuśnierz*, Prawo rzymskie i romaniści, s. 222; *S. Milewski*, *A. Redzik*, *Themis i PHEME*, s. 102; *S. Milewski*, Z kręgu „Palestry”, s. 155.

Warszawskiej, wydawanej od 1873 r.⁵ Centralnym punktem każdego numeru Przeglądu był tzw. odcinek, a więc podzielona na kilka lub kilkanaście fragmentów rozprawa, publikowana w częściach na łamach kolejnych numerów czasopisma⁶. Oprócz tego w periodyku znajdowały się rubryki stałe, takie jak „przegląd tygodniowy”, „praktyka sądowa”, „orzeczenia Trybunału Kasacyjnego”, „praktyka administracyjna”, a także „recenzje i zapiski bibliograficzne”⁷. Pismo było krytykowane za zbyt ubogą treść i niski poziom prac. Z tego powodu F. Ochimowski⁸ postulował na łamach Gazety Sądowej Warszawskiej, aby czasopismo „stało się obrazem ruchu na polu naukowym”⁹. Jego krytyka była dosadna, i to prawdopodobnie ona doprowadziła do zmiany na stanowisku redaktora czasopisma¹⁰. W 1879 r. został nim E. Till, który rozpoczął intensywne starania na rzecz podniesienia poziomu naukowego periodyku¹¹. Zdawał sobie sprawę z tego, że Przegląd, jako tygodnik o ograniczonej objętości, nie będzie spełniał funkcji czasopisma naukowego i nie będzie się niczym odróżniał od Prawnika¹². Zmiany nie zostały jednak dokonane od razu, a dopiero w 1887 r. To wówczas czasopismo stało się miesięcznikiem. Zmieniło również format. Od tego momentu zawierało pokaźny dział artykułów i recenzji, który znajdował się obok przeglądu judykatury i jurysprudencji. Tym samym Przegląd stał się czasopiśmem o charakterze w pełni naukowym. Zmiany zostały przypieczętowane w 1892 r., kiedy nadano mu nowy tytuł: Przegląd Prawa i Administracji. Był to zapewne rezultat krótkiej, bowiem jedynie dwuletniej, ale intensywnej działalności B. Łozińskiego¹³ w redakcji czasopisma¹⁴. Czasopismo jako periodyk naukowy wyraźnie podniosło poziom, publikowało coraz liczniejsze recenzje i omówienia prac, w tym także obcojęzycznych¹⁵.

⁵ S. Milewski, „Czasopisma uczone”, s. 159; *tenże*, Z kręgu „Palestry”, s. 154–155.

⁶ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 103; S. Milewski, Z kręgu „Palestry”, s. 155.

⁷ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 103; S. Milewski, Z kręgu „Palestry”, s. 155–156.

⁸ Co do życiorysu F. Ochimowskiego zob. E. Muszalski, Ochimowski Feliks Franciszek, PSB 1978, t. 23, s. 488–489.

⁹ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 103; F. Ochimowski, „Prawnik” i „Przegląd Sądowy i Administracyjny” za rok 1878, GSW 1879, t. 7, Nr 50, s. 399.

¹⁰ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 104; S. Milewski, Z kręgu „Palestry”, s. 156.

¹¹ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 108.

¹² Zob. *tamże*, s. 108–109.

¹³ Co do życiorysu B. Łozińskiego zob. Łoziński Bronisław, w: Biogramy uczonych polskich. Materiały o życiu i działalności członków AU w Krakowie, TNW, PAU, PAN. Część I: Nauki społeczne. Zeszyt 2: K–O (oprac. A. Śródka, P. Szczawiński), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 386–388.

¹⁴ *Tamże*, s. 113; S. Milewski, Metamorfozy „Przeglądu”, s. 101–104; *tenże*, W stronę nauki prawa, s. 161–162; R. Wiaderna-Kuśnierz, Prawo rzymskie i romaniści, s. 222.

¹⁵ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 114; S. Milewski, W stronę nauki prawa, s. 161–162.

W 1911 r. obok *E. Tilla* pojawił się współredaktor czasopisma, którym został *J. Münz*¹⁶. W tym czasie na łamach periodyku obok działu zatytułowanego „rozprawy” intensywnie rozwijała się rubryka nazwana „zapiski literackie”, w której można było znaleźć liczne recenzje nie tylko prac polskich autorów, ale również zagranicznych uczonych¹⁷. Przegląd był wydawany także podczas I wojny światowej (cykl wydawniczy przerwano w latach 1914–1915, gdy Lwów został zajęty przez wojska rosyjskie)¹⁸, a także po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r.¹⁹.

Po śmierci *E. Tilla* w 1926 r. redaktorem naczelnym został jego syn *A.E. Till*, współpracujący nadal z *J. Münzem* oraz *R. Longchamps de Bérierem*, który dołączył do redakcji czasopisma w 1919 r.²⁰. Wkrótce potem podjęto decyzję o nadaniu Przeglądowi Prawa i Administracji imienia *Ernesta Tilla*²¹. *J. Münz* zmarł w 1932 r., przez co ciężar prowadzenia czasopisma musiał spocząć na dwóch pozostałych współredaktorach²². W 1933 r. czasopismo stało się organem Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Od tego czasu na karcie tytułowej widniała informacja „organ Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza i Polskiego Towarzystwa Prawniczego we Lwowie”²³. W 1936 r. zmarł *A.E. Till* i redaktorem, zgodnie z jego wolą, został *R. Longchamps de Bérier*. Tę funkcję pełnił aż do wybuchu II wojny światowej. W 1939 r., a więc w 64. roku wydawania czasopisma, udało się opublikować jedynie dwa zeszyty – za pierwszy i drugi kwartał²⁴.

Lwowski rynek wydawniczy przełomu XIX i XX w. był pełny inicjatyw czasopiśmienniczych. Żadna z nich nie okazała się jednak tak trwała jak Przegląd.

¹⁶ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 113, s. 163; zob. też A. Redzik, „Przegląd Prawa i Administracji” u schyłku życia Ernesta Tilla, s. 171. Co do życiorysu *J. Münza* zob. Bł. P. Józef Münz, PPIA 1932, R. 57, s. 1–3.

¹⁷ S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 164.

¹⁸ Wydawanie Przeglądu wznowiono jesienią 1915 r., zob. A. Redzik, „Przegląd Prawa i Administracji” u schyłku życia Ernesta Tilla, s. 173.

¹⁹ Także w tym czasie periodyk z miesięcznika przekształcał się w kwartalnik (faktycznie nastąpiło to w 1920 r.).

²⁰ Jako współredaktor czasopisma *R. Longchamps de Bérier* pojawił się na karcie tytułowej po raz pierwszy w 1919 r. Co do życiorysu *R. Longchamps de Bérier* zob. A. Redzik, Roman Longchamps de Bérier 1883–1941, KPP 2006, t. 15, Nr 1, s. 5–108; Roman Longchamps de Bérier (1883–1941). Profesor lwowski i lubelski (red. A. Dębiński, M. Pyter), Lublin 2011, *passim*; A. Redzik Roman Longchamps de Bérier (1883–1941), GP PPA 2021, t. 4, Nr 2(8), poz. 30, s. 563–587. Por. też S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 170; A. Redzik, „Przegląd Prawa i Administracji” u schyłku życia Ernesta Tilla, s. 179; R. Wiaderna-Kuśnierz, Prawo rzymskie i romaniści, s. 222.

²¹ A. Redzik, „Przegląd Prawa i Administracji imienia Ernesta Tilla”, s. 206.

²² S. Milewski, A. Redzik, Themis i PHEME, s. 173.

²³ Tamże, s. 173–174.

²⁴ Tamże, s. 174.

Jak już wspomniałem, w latach 70. XIX w. powstało czasopismo *Prawnik*, które kilkakrotnie łączyło się z wydawanym w Przemyśle czasopismem *Urządник*. Ostatecznie jednak pismo zakończyło swoją działalność w 1901 r.²⁵. Od 1889 r. wydawano w języku ukraińskim periodyk *Časopis' Pravniča* [Часопись Правнича], który w 1900 r. przekształcił się w *Časopis' Pravniča i Ekonomična* [Часопись Правнича i Економічна]. W 1910 r. podjęto inicjatywę utworzenia czasopisma *Palestra*, które upadło jeszcze w tym samym roku, po opublikowaniu kilku zeszytów²⁶. Dużo trwalsze było Czasopismo Adwokatów Polskich, wydawane od 1913 r. przez Związek Adwokatów Polskich, początkowo we Lwowie, a później w Warszawie. Zostało ono zawieszone podczas I wojny światowej i wznowione w okresie międzywojennym²⁷. W latach 1913–1914 podjęto również próbę wydawania Czasopisma Lwowskiej Izby Adwokackiej. Ukazały się jednak jedynie trzy zeszyty tego kwartalnika²⁸. Dopiero w 1924 r. założono *Głos Prawa*, który w Polsce międzywojennej uchodził za najważniejszy periodyk, obok *Przeglądu Prawa i Administracji*²⁹. Z uznaniem odnosił się do niego sam *E. Till*³⁰. W międzywojniu powstawały kolejne pisma, takie jak ukazujące się od 1928 r. *Життя та право* [Життя та право], a także efemeryczna *Młoda Palestra*, która doczekała się jedynie dwóch numerów, wydanych w 1929 r.³¹. Pomyślną próbą utworzenia pisma była *Nowa Palestra*, wydawana od 1933 do 1939 r., będąca organem lwowskiego samorządu adwokackiego³².

Lwowskie środowiska sędziowskie również podejmowały próby wydawania czasopism³³. W 1897 r. powstało czasopismo *Reforma Sądowa*, które istniało do 1908 r. Próbą jego kontynuacji było Czasopismo Krajowego Związku Sędziów, wydawane w latach 1909–1914³⁴. Od 1927 r. lwowski oddział Zrzeszenia Sądów i Prokuratorów Rzeczypospolitej Polskiej wydawał Czasopismo Sędziowskie³⁵. Pojawiały się również czasopisma studenckie. *Prawnik* był wydawany w latach 1912–1914, a nieudaną próbę jego wskrzeszenia podjęto w 1927 r. Wydano wówczas jednak zaledwie jeden numer tego periodyku³⁶. Lwowskie środowisko

²⁵ A. Redzik, *Lwowskie czasopiśmiennictwo prawnicze*, s. 247.

²⁶ Tamże, s. 247–248.

²⁷ Tamże, s. 248; A. Redzik, *Czasopisma prawnicze*, s. 182.

²⁸ Tenże, *Lwowskie czasopiśmiennictwo prawnicze*, s. 248.

²⁹ Tamże, s. 248.

³⁰ *Głos Prawa*: Dwutygodnik wychodzący we Lwowie pod redakcją Dr. Anzelma Lutwaka i Komitetu redakcyjnego, PPIA 1924, R. 49, s. 242–243; zob. A. Redzik, „*Głos Prawa*”, „*Palestry*”, s. 159.

³¹ A. Redzik, *Lwowskie czasopiśmiennictwo prawnicze*, s. 249.

³² Tamże, s. 249.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże, s. 249–250.

³⁵ Tamże, s. 250.

³⁶ Tamże, s. 251; A. Redzik, *Pierwsze czasopismo studentów prawa*, s. 159–167.

naukowe angażowało się także w wydawanie czasopism historyczno-prawnych. W latach 1899–1939 wydawano *Studia nad Historią Prawa Polskiego*, w latach 1925–1939 – *Pamiętnik Historyczno-Prawny*, z kolei *Przewodnik Historyczno-Prawny* był publikowany w okresie 1930–1937³⁷.

Pomimo że we lwowskim środowisku prawniczym podejmowano liczne próby tworzenia nowych periodyków, to rodzimy rynek czasopiśmienniczy wciąż był bardzo ubogi. Pojawiały się nowe tytuły, jednak w większości były to pisma efemeryczne albo poświęcone wyłącznie problemom praktyki³⁸. Dlatego też poniżej są opisane tylko te czasopisma, które ukazywały się dłużej, miały mieć charakter naukowy lub w założeniu mogły konkurować z *Przeglądem*.

Wydawane w Krakowie w latach 60. XIX w. *Czasopismo Poświęcone Prawu i Umiejętnościom Politycznym*³⁹ nie przetrwało, podobnie jak wydany jedynie dwukrotnie (w latach 1871–1872 oraz 1872–1873) rocznik *Pamiętnik Wydziału Prawa w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie*⁴⁰. Z tego powodu dziś twierdzi się, że „Kraków długo nie mógł zdobyć się na wydawanie periodyku prawniczego, pozostając daleko w tyle za Lwowem, gdzie w latach 70. XIX w. powstawały aż dwa tygodniki z tego zakresu; obydwie miały przed sobą długie życie”⁴¹.

Kolejna próba stworzenia czasopisma była rezultatem Zjazdu Prawników i Ekonomistów Polskich, który odbył się w 1887 r. Wówczas rozpoczęto wydawanie *Kroniki Prawnictwa* która – jak się okazało – przetrwała jedynie 5 lat⁴². Wreszcie w Krakowie w 1900 r. powstało *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne* jako owoc współpracy Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Towarzystwa Prawnictwa i Ekonomicznego w Krakowie. Jego redaktorem naczelnym został *F.X. Fierich*⁴³. Dopiero ono stało się wizytówką krakowskiego środowiska prawniczego⁴⁴. Ukazywało się aż do 1939 r.⁴⁵.

Wydawana w Warszawie w XIX i na początku XX w. *Biblioteka Warszawska* zyskała zasłużoną renomę. Nie była ona jednak czasopismem prawniczym,

³⁷ A. Redzik, *Lwowskie czasopiśmiennictwo prawnicze*, s. 251–252. Na temat okoliczności powstawania pierwszych numerów *Przewodnika Historyczno-Prawnego* zob. M. Jońca, „Szanowny Panie Kolego”. Listy Jana Adamusa do Jana Kamińskiego z lat 1929–1932, *SPE* 2022, t. 123, s. 33–35.

³⁸ Szczegółowe omówienie polskiego czasopiśmiennictwa prawniczego tego okresu zawiera praca: S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME, passim*.

³⁹ Tamże, s. 175.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, s. 75.

⁴² Tamże, s. 175.

⁴³ Tamże, s. 80; A. Redzik, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, s. 135–143.

⁴⁴ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 183; A. Redzik, *Czasopismo prawnicze*, s. 182; *tenże*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, s. 143.

⁴⁵ Pismo na krótko reaktywowano po II wojnie światowej w 1945 r., zob. S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 182–183; A. Redzik, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne”, s. 144.

a ogólnonaukowym⁴⁶. Periodykiem, który zamieszczał sporo prac prawniczych, było także *Ateneum*, publikowane w latach 1876–1901. Dopiero jednak *Gazeta Sądowa Warszawska*, ogłaszana drukiem od 1873 r., stworzyła realną konkurencję dla lwowskiego *Przeglądu*⁴⁷. *Gazeta* była skierowana do praktyków, przede wszystkim adwokatów i osób związanych z wymiarem sprawiedliwości⁴⁸. Był to tygodnik wzorowany na *Allgemeine Österreichische Gerichtszeitung* czy też *Berliner Gerichts-Zeitung*⁴⁹. Periodyk, mający przede wszystkim charakter praktyczny, przetrwał do 1939 r., i cieszył się dobrą renomą⁵⁰.

Również w Warszawie podjęto próbę wskrzeszenia pierwszego polskiego czasopisma prawniczego – *Themis Polska* – wydawanego w pierwszej serii w pierwszej połowie XIX w.⁵¹. W 1913 r. wydano pierwszy zeszyt drugiej serii *Themis Polskiej*. Czasopismo ukazywało się jednak tylko przez pięć lat w różnych odstępach czasu⁵². W Polsce międzywojennej podjęto kolejną próbę reaktywowania *Themis Polskiej*. Trzecią już serię pisma wydawano od 1923 r., z czego do wybuchu II wojny światowej wydano 10 tomów, a ostatni ukazał się w 1937 r.⁵³. Warszawscy adwokaci także mieli swoje czasopismo. Była nim warszawska *Palestra*, wydawana w latach 1924–1939 jako miesięcznik⁵⁴.

Ważnym impulsem, który spowodował, że na rynku pojawiły się nowe czasopisma, było odzyskanie przez Polskę niepodległości. W Poznaniu wydawano *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*. Czasopismo publikowano od 1921 do 1939 r. (w latach 1921–1925 jako *Ruch Prawniczy i Ekonomiczny*)⁵⁵. Z kolei w Wilnie, w latach 1925–1939, ukazywał się *Rocznik Prawniczy Wileński*⁵⁶. Oprócz tego, w latach 1930–1939, istniał *Wileński Przegląd Prawniczy*, który nie był czasopismem ogólnopolskim, ale też nie miał takich aspiracji⁵⁷. Pojawiały się także inne czasopisma lokalne, jak np. *Głos Prawników Śląskich*,

⁴⁶ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 123–124; S. Milewski, Gościnnia „Biblioteka Warszawska”, s. 165–168.

⁴⁷ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 129; S. Milewski, „Czasopisma uczone”, s. 159; szczególnie na ten temat: *tenże*, „*Gazeta Sądowa Warszawska*”, s. 176–179.

⁴⁸ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 143; S. Milewski, „*Gazeta Sądowa Warszawska*”, s. 176.

⁴⁹ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 143; S. Milewski, „*Gazeta Sądowa Warszawska*”, s. 177–179.

⁵⁰ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 147.

⁵¹ Por. P. Pomianowski, Początki polskiego czasopiśmiennictwa, *passim*.

⁵² S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 183; S. Milewski, *Spichlerz czystej nauki*, s. 168–170.

⁵³ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 184. Por. A. Redzik, *Trzecia odsłona*, s. 136–142.

⁵⁴ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 357–358.

⁵⁵ *Tamże*, s. 188–189; A. Redzik, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*”, s. 153–159.

⁵⁶ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 207; A. Redzik, „*Rocznik Prawniczy Wileński*”, s. 137–139.

⁵⁷ S. Milewski, A. Redzik, *Themis i PHEME*, s. 400.

wydawany w latach 1937–1939⁵⁸, Wiadomości Prawnicze w Łodzi, ogłaszane drukiem w latach 1934–1939⁵⁹, czy też Rocznik Towarzystwa Prawniczego w Lublinie opublikowany w 1928 r.⁶⁰.

§ 2. Lwowskie środowisko romanistyczne na tle polskiej romanistyki prawniczej w czasach wydawania Przeglądu (1876–1939)

Lwowski Przegląd zainicjował swoją działalność jeszcze za życia *J. Zielonackiego* (1818–1884), pierwszego Polaka wykładającego prawo rzymskie we Lwowie⁶¹. Ten uczony, który rozpoczął prowadzenie wykładów we lwowskiej uczelni w 1857 r., miał spore zasługi nie tylko na polu naukowym, ale również w zakresie polonizacji uniwersytetu⁶². *J. Zielonacki* początkowo interesował się prawem spadkowym, któremu poświęcił swoją rozprawę doktorską. Wkrótce potem skierował swoje zainteresowania ku prawu rzeczowemu⁶³. Przedmiotem jego badań

⁵⁸ Tamże, s. 226.

⁵⁹ Tamże, s. 226–231.

⁶⁰ Tamże, s. 231.

⁶¹ Por. *J. Kodrębski*, Prawo rzymskie w Polsce, s. 231; *L. Pięta*, Józefat Zielonacki (wspomnienie pośmiertne), PPIA 1884, R. 12, s. 161; *L. Finkel*, *S. Starzyński*, Historia Uniwersytetu Lwowskiego, Lwów 1894, s. 310, *A. Zięba*, Józefat Zielonacki – polski uczony XIX w. i jego miejsce w historii romanistyki polskiej, Kraków 2006 (niepubl. rozprawa doktorska), s. 15; *taż*, Józefat Zielonacki zapomniany Polski romanista XIX w. Szkic do biografii, ZP 2004, t. 4, Nr 1, s. 129–147; *taż*, Profesor Józefat Zielonacki (1818–1884) na tle XIX-wiecznej pandektystyki, ZP 2007, t. 7, Nr 1, s. 77–100. Na temat działalności naukowej *J. Zielonackiego* we lwowskim środowisku naukowym ostatnio: *G. Nancka*, Szkoła naukowa, s. 220–222. Zob. też *E. C. Bodura*, Pandektenlehrbücher auf Polnisch oder polnische Pandektenlehrbücher? Anmerkungen zu zwei Hauptwerken der galizischen Pandektistik im 19. Jahrhundert, BRGÖ 2020, Nr 2, s. 278–285.

⁶² *J. Kodrębski*, Prawo rzymskie w Polsce, s. 232–233; *A. Zięba*, Józefat Zielonacki – polski uczony, s. 19. Por. też *S. Starzyński*, Historia Uniwersytetu Lwowskiego. 1869–1894, Lwów 1894, s. 9–10.

⁶³ Zob. *J. Zielonacki*, *Controversiae iuris romani de successionibus contra testamenta et bonorum possessione secundum tabulas*, Berolini 1845, *passim*; *tenże*, *Controversiae iuris Romani de natura atque indole servitutium nec non de nonnullis quaestionibus, quae ex ipsarum natura explicandae videntur*, Vratislaviae 1847, *passim*; *tenże*, *Kritische Erörterungen über die Servitutenlehre nach dem römischen Rechte. Nebst einem Anhang über das Interdictum uti possidetis*, Breslau 1849, *passim*. Zob. na ten temat także *J. Kodrębski*, Prawo rzymskie w Polsce, s. 233–234; *A. Zięba*, Józefat Zielonacki – polski uczony, s. 62–67; *taż*, Józefat Zielonacki – polski uczony, s. 64–65; *J. Korędczuk*, Związki prawnicze Wrocławia ze Lwowem 1811–1918, WrLwZP 2012, Nr 3, s. 10–11. Zob. też *G. Jędrejek*, Prawno-dogmatyczne konstrukcje przedstawicieli niemieckiej szkoły historycznoprawnej w polskiej romanistyce XIX wieku, RNP KUL 2005, t. XV, Nr 1, s. 309.

stała się problematyka charakteru posiadania⁶⁴. Najważniejszym osiągnięciem tego romanisty były jednak Pandekta, pierwszy polskojęzyczny podręcznik, w którym zastosowano niemiecki model nauczania prawa rzymskiego⁶⁵. Badacz opuścił uniwersytet w 1870 r., a jego następcą został F. Żródlowski (1843–1894), który wykładał nie tylko prawo rzymskie, ale również prawo cywilne⁶⁶. Pracował nie tylko naukowo, ale także angażował się w prace nad kodyfikacją prawa w Austrii⁶⁷. Ten uczyony jest znany przede wszystkim jako autor dwutomowego podręcznika *Das römische Privatrecht*, a także Pandektów prawa rzymskiego, będących przeróbką opracowania niemieckojęzycznego⁶⁸. Prawdopodobnie dlatego, że już w chwili wydania podręcznik był uważany za przestarzały, ukazał się jedynie jego pierwszy tom⁶⁹. F. Żródlowski był także autorem Instytucji

⁶⁴ J. Zielonacki, Dwa szczegóły w przedmiocie nauki o posiadaniu, RTNUJ ONM 1852, t. I, s. 103–117; *tenże*, Jakie ma znaczenie w prawie rzymskim podział posiadania na „*possessio civilis* i *naturalis*”, RTNUJ ONM 1852, t. I, s. 257–272; *tenże*, Der Besitz nach dem römischen Rechte. Hie und da mit Berücksichtigung der neueren Gesetzbücher, Berlin 1854, *passim*; *tenże*, Nauka o posiadaniu i o zasiedzeniu własności według prawa rzymskiego, Lwów 1862, *passim*. Por. też J. Kodrębski, Prawo rzymskie w Polsce, s. 234.

⁶⁵ Zob. J. Zielonacki, Pandekta czyli wykład prawa rzymskiego o ile jest ono podstawą prawodawstw nowszych. Część pierwsza obejmująca ogólne zasady prawne i naukę o stosunkach rzeczowych, Kraków 1862, *passim*; *tenże*, Pandekta czyli wykład prawa rzymskiego o ile jest ono podstawą prawodawstw nowszych. Część druga obejmująca naukę o stosunkach obowiązkowych, prawo zastawu, prawo rodzinne i prawo spadkowe, Kraków 1863, *passim*. Por. F. Zoll (starszy) (rec.), J. Zielonacki, Pandekta czyli wykład prawa rzymskiego o ile jest ono podstawą prawodawstw nowszych przez Józefata Zielonackiego. Część pierwsza. Kraków w Drukarni c.k. Uniwersytetu Jagiellońskiego 1862, CPiUP 1863, Nr 1, s. 51–58, Nr 4, 224–232, Nr 8, 493–502, *passim*; *tenże*, Pandekta czyli wykład prawa rzymskiego o ile jest ono podstawą prawodawstw nowszych przez Józefata Zielonackiego. Część pierwsza. Kraków w Drukarni c.k. Uniwersytetu Jagiellońskiego 1862 (Dokończenie rozbioru krytycznego, umieszczonego w zeszytach I. IV. i VIII. r. zeszłego), CPiUP 1864, Nr 3–4, s. 163–178. Por. też J. Kodrębski, Prawo rzymskie w Polsce, s. 237.

⁶⁶ J. Kodrębski, Prawo rzymskie w Polsce, s. 238. Na temat działalności naukowej F. Żródlowskiego szerzej G. Nancka, Szkoła naukowa, s. 222–223.

⁶⁷ J. Kodrębski, Prawo rzymskie w Polsce, s. 239. Por. F. Żródlowski, Die Verjährung nach österreichischem Recht mit vorzüglicher Berücksichtigung des römischen und gemeinen Rechts, Prag 1878, *passim*; *tenże*, Codificationsfragen und Kritik des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich, Prag 1888, *passim*.

⁶⁸ J. Kodrębski, Prawo rzymskie w Polsce, s. 239; por. F. Żródlowski, Das römische Privatrecht. Bd. 1. Das Recht im Objektiven sinn und die Personen, Prag 1877, *passim*; *tenże*, Das römische Privatrecht. Bd. 2. Die Sahen und ein Theil der Lehre von den Rechten überhaupt, Prag 1880, *passim*; *tenże*, Pandekta prywatnego prawa rzymskiego, t. 1, Wstęp i część ogólna, Lwów 1889, *passim*. Zob. też E.C. Bodura, Pandektenlehrbücher, s. 282.

⁶⁹ J. Kodrębski, Prawo rzymskie w Polsce, s. 239.

i historii prywatnego prawa rzymskiego, które były oceniane lepiej niż już wspomniane Pandekta⁷⁰.

W tym samym czasie co F. Żródlowski z lwowskim uniwersytetem był związany L. Piętał (1841–1909), który zajmował się zwłaszcza prawem rzymskim i prawem handlowym⁷¹. F. Żródlowski zakończył pracę na uniwersytecie w 1889 r. z przyczyn zdrowotnych, a L. Piętał ustąpił z katedry nieco później, bo w 1900 r., kiedy został ministrem do spraw Galicji⁷². L. Piętał był autorem kilku prac romanistycznych, a jego najważniejszym dziełem pozostaje jedyny do dziś w polskiej literaturze romanistycznej podręcznik rzymskiego prawa spadkowego⁷³. Praca, wydana w dwóch tomach, nie została ostatecznie ukończona, jednak stanowiła przejaw zmian zachodzących w nauce prawa rzymskiego, polegających na odejściu od pandektystyki. Z tego powodu L. Piętała uznaje się za pierwszego polskiego postpandektystę⁷⁴.

Prawem rzymskim we Lwowie zajmował się także S. Szachowski (1838–1906), który wykładał również cywilne prawo francuskie⁷⁵. Uczony początkowo był docentem bezpłatnym tych przedmiotów, a wkrótce został sekretarzem i notariuszem uniwersytetu, by wreszcie zostać profesorem, najpierw nadzwyczajnym, a potem zwyczajnym⁷⁶. Przede wszystkim jednak był uważany za dobrego dydaktyka – jego wykłady były doceniane przez młodzież uniwersytecką⁷⁷.

Na przełomie XIX i XX w. z lwowskim uniwersytetem był także związany L. Piniński (1857–1938), współcześnie uznawany za jednego z czołowych

⁷⁰ Tamże, s. 241. Por. F. Żródlowski, *Instytucje i historia prywatnego prawa rzymskiego*, Lwów 1889, *passim*.

⁷¹ Por. J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 241. Szerzej nt. L. Piętała zob. J. Zdrada, Piętał Leonard (1841–1909), w: PSB, t. 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 200–201; K. Szczygielski, Leonard Piętał – wspomnienie w setną rocznicę śmierci, MHI 2009, t. 8, s. 59–72.

⁷² J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 242.

⁷³ L. Piętał, *Prawo spadkowe rzymskie*, t. 1, Lwów 1882, *passim*; *tenże*, *Prawo spadkowe rzymskie*, t. 2 (część I: Dziedziczenie beztestamentowe), Lwów 1888, *passim*. Por. J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 242. Współcześnie rzymskie prawo spadkowe zostało najszerzej opracowane w pracy: W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Brier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009 (kolejne wydania 2014, 2018), *passim*.

⁷⁴ Por. T. Giaro, *Dogmatyka a historia*, s. 94; J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 243; G. Nancka, *Szkoła naukowa*, s. 224; E.C. Bodura, *Das „antipandektistische Manifest“*, s. 95–121.

⁷⁵ Por. J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 247; Szerzej nt. S. Szachowskiego: A. Redzik, *Od powstańca styczniowego do profesora Uniwersytetu Lwowskiego – casus Stanisława Szachowskiego*, w: *Galicja a powstanie styczniowe* (red. M. Hoszowska, A. Kawalec, L. Zaskilniak), Warszawa–Rzeszów 2013, s. 553–564; A. Redzik, R. Wiaderna-Kuśnierz, *Szachowski Stanisław Krzysztof (Krzysztofor)*, w: PSB, t. 46, Warszawa–Kraków 2009, s. 360–363; G. Nancka, *Szkoła naukowa*, s. 223–224.

⁷⁶ A. Redzik, *Od powstańca styczniowego*, s. 560–561.

⁷⁷ Tamże, s. 561–562. Por. J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 248.

romanistów lwowskich tamtego okresu⁷⁸. Był nie tylko prawnikiem-romanistą, ale także miłośnikiem sztuki i politykiem. Wydana w dwóch tomach rozprawa *Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbs nach gemeinem Recht* była bez wątpienia jego największym dokonaniem i sprawiła, że zyskał uznanie ówczesnego świata naukowego⁷⁹. *L. Piniński*, już jako profesor zwyczajny prawa rzymskiego, którym został w 1891 r., interesował się pojęciem własności, któremu poświęcił odrębną rozprawę, zatytułowaną *Pojęcie i granice prawa własności według prawa rzymskiego*⁸⁰. Kolejne romanistyczne prace tego uczonego zostały wydane już w Polsce międzywojennej i nie były tak znaczące jak wcześniejsze rozprawy. *L. Piniński* ogłosił stosunkowo niewiele prac z prawa rzymskiego⁸¹. Wynikało to, z jednej strony, z jego zaangażowania w politykę, czego najważniejszym przejawem było pełnienie urzędu namiestnika Galicji w latach

⁷⁸ Co do życiorysu i działalności *L. Pinińskiego* zob. np. *J. Zdrada*, *Piniński Leon Jan (1857–1938)*, w: PSB, t. 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 332–337; *R. Wiaderna-Kuśnierz*, *Leon Piniński – profesor prawa rzymskiego na Uniwersytecie Lwowskim*, w: *Historia, mentalność, tożsamość. Miejsce i rola historii oraz historyków w życiu narodu polskiego i ukraińskiego w XIX i XX wieku.* (red. *J. Pisulińska, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak*), Rzeszów 2008, s. 471–479; *B. Czech-Jezińska*, *Profesor Leon Piniński – wybitny lwowski uczony przełomu XIX i XX w.*, w: *Ius et Historia. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Markiewiczowi* (red. *T. Guz, W. Bednaruk, M.R. Pałubska*), Lublin 2011, s. 169–192; *M. Jońca*, *Leon Piniński – historyk sztuki stworzony przez podróże*, w: *Aksjologia podróży* (red. *Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J.W. Sienkiewicz*), Warszawa 2012, s. 176–198. Na temat tego uczonego zob. też *J. Kodrębski*, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 244–247; *T. Giaro*, ‘Provisionally dead’. Roman law and juristic papyrology in interwar Poland, w: *Segmenti della ricerca antichistica e giusantichistica negli anni Trenta (a cura di P. Buongiorno, A. Gallo, L. Mellera)*, Vol. II, Napoli 2022, s. 680–681. Bardziej syntetycznie nt. tego uczonego: *G. Nancka*, *A glance at the Lviv science of Roman law at the turn of the 19th and 20th century*, w: *Cui Bono? Księga jubileuszowa dedykowana profesor Annie Pikulskiej-Radomskiej* (red. *D. Skrzywanek-Jaworska, Ł.J. Korporowicz*), Łódź 2020, s. 391–393.

⁷⁹ Por. *L. Piniński*, *Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbs nach gemeinem Recht. Eine zivilistische Untersuchung*. Bd. 1, Leipzig 1885, *passim*; *tenże*, *Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbs nach gemeinem Recht. Eine zivilistische Untersuchung*. Bd. 2: *Sukzession in den Besitz, Besitzerwerb animo solo, Besitzwille, Lehre von den juristischen Willenserklärungen*, Leipzig 1888, *passim*. Por. *A. Pikulska-Radomska, D. Skrzywanek-Jaworska*, *Leona hr. Pinińskiego Wprowadzenie do teorii posiadania*, s. 669–672.

⁸⁰ *L. Piniński*, *Pojęcie i granice prawa własności według prawa rzymskiego*, Lwów 1900, *passim*. Ta praca ukazała się dwa lata później w języku niemieckim: *L. Piniński*, *Begriff und Grenzen des Eigentumsrecht nach römischen Recht*, Wien 1902, *passim*. Por. też *M. Chłamtacz* (rec.), *Pojęcie i granice prawa własności według prawa rzymskiego*, napisał *L. Piniński*, *PPiA* 1901, R. 26, s. 123–133.

⁸¹ *M.in. L. Piniński*, *O stosunkach prawnych nieobronionych skargą*, *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. 2, Warszawa 1925, s. 189–253; *tenże*, *Wpływ błędu „in corpore” i „in qualitate” na ważność umów według prawa rzymskiego*, w: *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, t. 1, Lwów 1930, s. 393–428.

1898–1903⁸². Z drugiej strony, *L. Piniński* publikował bardzo dużo wysoko ocenianych prac poświęconych sztuce. Z lwowską uczelnią *L. Piniński* był związany praktycznie do końca życia, bowiem do 1937 r.⁸³.

Pod koniec XIX w. we lwowskim środowisku romanistycznym pojawił się *M. Chlamtacz* (1865–1947)⁸⁴. Był nie tylko romanistą, ale i działaczem lwowskiego samorządu. Publikował prace przede wszystkim z rzymskiego prawa rzeczowego i prawa zobowiązań. Zainteresowanie w świecie naukowym wzbudziła jego rozprawa habilitacyjna *Die rechtliche Natur der Uebereignungsart durch Tradition im römischen Recht*⁸⁵, w której postanowił wykazać brak podstaw do przyjęcia „rzeczowej umowy o przeniesienie własności przez tradycję” w prawie rzymskim⁸⁶. *M. Chlamtacz*, w przeciwieństwie do swoich starszych kolegów, pisał dużo. Chętnie odnosił się do nowości wydawniczych, zarówno w swoich recenzjach, jak i artykułach recenzyjnych⁸⁷. Już jako profesor zwyczajny prawa rzymskiego, którym został w 1904 r., zaangażował się w działalność samorządową. W latach 1918–1927 był nawet wiceprezydentem Lwowa⁸⁸. Nie porzucił jednak drogi naukowej. W Polsce międzywojennej zajął się badaniem nie tylko rzymskiego, ale i również współczesnego prawa zobowiązań. Z tego zakresu opublikował kilka prac, m.in. dotyczących kontraktów realnych⁸⁹ oraz poręczenia⁹⁰.

⁸² Na temat działalności politycznej Leona Pinińskiego zob. szerzej *B. Czech-Jeziarska*, Profesor Leon Piniński, s. 172; *M. Jońca*, Leon Piniński, s. 175; *G. Nancka*, Not only Roman Law. Political Activity of Leon Piniński (1857–1938), *JEHL* 2022, Nr 2, s. 95–98.

⁸³ *R. Wiaderna-Kuśnierz*, Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza, s. 204.

⁸⁴ Na temat drogi naukowej i dokonań *M. Chlamtacza* zob. szerzej *G. Nancka*, Prawo rzymskie, *passim*. Bardziej syntetycznie: *tenże*, Szkoła naukowa, s. 227–229; *tenże*, A glance, s. 393–395; *T. Giaro*, ‘Provisionally dead’, s. 681–684.

⁸⁵ *M. Chlamtacz*, *Die rechtliche Natur der Uebereignungsart durch Tradition im römischen Recht*, Leipzig 1897, *passim*.

⁸⁶ Tamże, s. III. Szerzej na ten temat *G. Nancka*, Prawo rzymskie, s. 91–98, 27.

⁸⁷ Zob. np. *M. Chlamtacz*, Posiadanie w świetle teorii Wróblewskiego, *PPiA* 1901, R. 26, s. 401–422; *tenże* (rec.), Prof. Fryderyk Zoll (senior), *Historia prawodawstwa rzymskiego*, t. I – Kraków 1902, *CPiE* 1904, s. 203–213; *tenże* (rec.), *Dydyński Teodor: Historia źródeł prawa rzymskiego*, Warszawa 1904, *KH* 1905, Nr 19, s. 84–93; *tenże* (rec.), *Cesarz Hadryan. Studium historyczno-prawne*, napisał prof. Dr Teodor Dydyński, Warszawa 1899, s. 220, *PPiA* 1899, R. 24, s. 502–511.

⁸⁸ Zob. szerzej na ten temat *G. Nancka*, Prawo rzymskie, s. 37.

⁸⁹ *M. Chlamtacz*, *Kontrakty realne w prawie rzymskim, w teorii cywilistycznej i w projekcie polskiego Kodeksu cywilnego*, Lwów 1930, *passim*. Na ten temat zob. też *R. Kamińska*, *Marcelego Chlamtacza walka o realny charakter umowy pożyczki*, w: *Ad laudem magistri nostri. Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki* (red. *E. Gajda*), Toruń 2018, s. 81–95.

⁹⁰ *M. Chlamtacz*, *Zagadnienie posiłkowości poręki w prawie rzymskim i w prawach nowożytnych. Studium historyczno-dogmatyczne*, ATNL, Wydział II Historyczno-Filozoficzny, t. 9, Nr 3, Lwów 1932, s. 1–87 (347–433); *tenże*, *Problem posiłkowości (subsydiarności) poręki w polskim Kodeksie zobowiązań*, *RPEiS* 1937, R. 17, Nr 1, s. 1–13; *tenże*, *Poręczenie*, w: *EPP*, t. 3: *Osobistości prawa* –

Kolejnym uczonym związanym z lwowskim środowiskiem romanistycznym był *I. Koschembahr-Łyskowski* (1864–1945). Nie był on jednak wychowankiem tamtejszego uniwersytetu, bowiem w 1900 r. przeniósł się do Lwowa ze szwajcarskiego Fryburga⁹¹. *I. Koschembahr-Łyskowski*, mający odmienne zapatrywania metodologiczne od lwowskich romanistów, starał się w swoich licznych pracach zaakcentować własne zdanie nt. nauki i nauczania prawa rzymskiego⁹². Jego zainteresowania były bardzo rozległe, jednak najważniejszą pracą *I. Koschembahra-Łyskowskiego* ogłoszoną podczas pobytu we Lwowie była rozprawa *Die Conductio als Bereicherungsklage im klassischen römischen Recht*⁹³. Podjął w niej próbę całościowego opracowania pojęcia kondykcji w prawie rzymskim, a pierwszy tom tego studium miał być podstawą do ubiegania się o tytuł profesorski na Uniwersytecie Lwowskim⁹⁴. Romanista interesował się również zależnością pomiędzy prawem rzymskim a ABGB (*Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch*)⁹⁵. W 1918 r. *I. Koschembahr-Łyskowski* ostatecznie opuścił Lwów i związał się z Uniwersytetem Warszawskim, na którym dorywczo pracował od 1915 r.⁹⁶.

przedsiębiorstwo (red. *F. Zoll, J. Wasilkowski*), Warszawa 1937, s. 1609–1637. Szerzej na ten temat: *G. Nancka*, *Prawo rzymskie*, s. 178–189.

⁹¹ Na temat dokonań *I. Koschembahra-Łyskowskiego* zob. szerzej m.in. *A. Grebieniow*, *Ignacy Koschembahr-Łyskowski* – profesor Uniwersytetu Fryburskiego (1895–1900), *KPP* 2015, t. 24, Nr 2, s. 249–284. Zob. też. *W. Wołodkiewicz*, *Ignacy Koschembahr-Łyskowski* – romanista, cywilista, kodyfikator, *SI* 1995, Nr 29, s. 51–58; *tenże*, *Ignacy Koschembahr-Łyskowski (1864–1945)*, w: *W. Wołodkiewicz*, *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009, s. 616–626; *E.M. Vesper*, *Ignacy Koschembahr-Łyskowski. Polski romanista przełomu XIX i XX wieku*, Białystok 2019 (niepubl. rozprawa doktorska), *passim*; *G. Nancka*, *Szkola naukowa*, s. 229–230; *tenże*, *A glance*, s. 395–397. Na temat habilitacji tego uczonego zob. *J. Koredczuk*, *Przyczynek do sprawy habilitacji Ignacego Koschembahra-Łyskowskiego we Wrocławiu*, *AUWr. Prawo* 2004, Nr 288: *Studia historycznoprawne. Tom dedykowany Profesorowi Doktorowi Alfredowi Koniecznemu*, s. 191–207.

⁹² Zob. *I. Koschembahr-Łyskowski*, *Prolegomena do historii prawa rzymskiego* (Wykład wstępny przy objęciu katedry prawa rzymskiego w uniwersytecie lwowskim dnia 23. paźdz. 1900), *PPiA* 1900, R. 25, s. 849–861.

⁹³ Por. *tenże*, *Die conductio als Bereicherungsklage im klassischen römischen Recht*, Bd. 1, Weimar 1903, *passim*; *tenże*, *Die conductio als Bereicherungsklage im klassischen römischen Recht*, Bd. 2, Weimar 1907, *passim*.

⁹⁴ *G. Nancka*, *O votum separatum w obronie Ignacego Koschembahra-Łyskowskiego w 1903 r. złożonym, czyli o sporze o zwyczajną profesurę z prawa rzymskiego na Uniwersytecie we Lwowie*, *ZDP* 2019, t. 12(20), s. 324.

⁹⁵ *I. Koschembahr-Łyskowski*, *O stanowisku prawa rzymskiego w powszechnej ustawie cywilnej dla cesarstwa austriackiego*, *PPiA* 1911, R. 36, s. 659–725.

⁹⁶ *E.M. Vesper*, *Ignacy Koschembahr-Łyskowski*, s. 27.

Trzeba jeszcze wspomnieć, że na początku XX w. prace z zakresu prawa rzymskiego publikował również A. Berger (1882–1962), przez wiele lat aspirujący bezskutecznie do podjęcia pracy na lwowskim Wydziale Prawa⁹⁷.

Już w okresie międzywojennym z lwowskim wydziałem prawa związali się dwaj młodzi romaniści: E. Gintowt (1899–1965) oraz W. Osuchowski (1906–1988)⁹⁸. E. Gintowt, po II wojnie światowej profesor prawa rzymskiego na Uniwersytecie Warszawskim, od 1934 r. pracował we lwowskiej bibliotece uniwersyteckiej. Dopiero w 1936 r. został asystentem wolontariuszem w Katedrze Prawa Rzymskiego⁹⁹. Planował jednak opuścić Lwów i rozwijać karierę w innym ośrodku naukowym, co stało się niemożliwe wobec wybuchu II wojny światowej¹⁰⁰. Uczony, przebywając we Lwowie, zajmował się ochroną praw prywatnych¹⁰¹, a także wpływem myśli greckiej na prawo rzymskie¹⁰².

W. Osuchowski, późniejszy profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, rozpoczął pracę naukową we Lwowie pod koniec lat 20. XX w.¹⁰³. Zajmował się rzymskim

⁹⁷ Szeroko nt. życiorysu A. Bergera zob. H. Kupiszewski, J. Modrzejewski, Professor Adolf Berger in celebration of the fiftieth anniversary of his scientific activity, JJP 1957–1958, t. 11–12, s. 191–194; ciż, Adolf Berger à l'occasion du cinquantième anniversaire de son activité scientifique, IURA 1958, t. 9, s. 158–160; H. Kupiszewski, In memoriam Adolf Berger (1882–1962), JJP 1962, t. 14, s. 11–12; J. Modrzejewski, Adolf Berger (1882–1962), IURA 1962, t. 13, s. 207–211; M. Kaser, Adolf Berger, ZSS RA 1962, Bd. 79, Nr 1, s. 526–531; M. Jońca, „Przyjazny cudzoziemiec”. Ucieczka i długa droga Adolfa Bergera do Stanów Zjednoczonych (1938–1942), ZP 2011, Nr 11(1), s. 120; K. Szczygielski, Adolf Berger (1882–1962). Życiorys naukowy, w: Ad laudem magistri nostri. Mistrzowie. Dzieła polskiej romanistyki (red. E. Gajda) Toruń 2018, s. 221–261; T. Giaro, 'Provisionally dead', s. 686–690.

⁹⁸ Por. G. Nancka, Szkoła naukowa, s. 232–233. Szerzej nt. potencjału naukowego tych uczonych: tenże, Scholarly Potential of Lviv Interwar Romanist Community, PHS 2022, t. 52, Nr 1, s. 107–111.

⁹⁹ Szerzej nt. naukowych dokonań E. Gintowta: W. Wołodkiewicz, Edward Gintowt – w dwudziestolecie śmierci CPH 1987, t. 39, Nr 1, s. 162; tenże, Edward Józef Feliks Kazimierz Alfred Gintowt-Dziewiałtowski-Ubysz-Doorsprung 1899–1965, w: Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008 (red. G. Bałtruszajtys), Warszawa 2008, s. 195–200; tenże, Edward Gintowt (1899–1965), w: W. Wołodkiewicz, Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej, Warszawa 2009, s. 648–660; tenże, Edward Gintowt – w czterdziestopięcioletnie śmierci, CPH 2011, t. 63, Nr 1, s. 305–315.

¹⁰⁰ G. Nancka, Szkoła naukowa, s. 232.

¹⁰¹ Por. też E. Gintowt-Dziewiałtowski, O charakterze środków prawnych z tytułu edyktu „De Interdictis”, STNL 1932, t. 12, Nr 3, s. 190–196; tenże, Czy z przekazanych w Digestach rozstrzygnięć konkurencji w obrębie prawa interdyktalnego można wysnuć wniosek o charakterze iudiciorum ex interdicto?, w: Księga pamiątkowa ku czci Leona Pinińskiego, t. 1, Lwów 1936, s. 313–319.

¹⁰² Por. E. Gintowt, Handlungen met agnoias in Aristoteles Ethica Nicomachea, V, 10, 1135 b, II ff, EOS 1939, Vol. 40, s. 70–79; tenże, Stopnie winy u Arystotelesa (Etyka Nikom. V, 10, 1135 b, 11 i n.) a pojęcie „culpa” w prawie rzymskim, STNL 1939, t. 19, Nr 1, s. 31–37; por. W. Wołodkiewicz, Edward Gintowt (1899–1965), w: W. Wołodkiewicz, Europa i prawo rzymskie, s. 653–654.

¹⁰³ Na temat życiorysu i działalności W. Osuchowskiego zob. m.in.: H. Kupiszewski, Wacław Osuchowski 1906–1988, PK 1990, t. 33, Nr 3–4, s. 201–204; R. Wiaderna-Kuśnierz, Droga Wacława Osuchowskiego do profesury – w 100 lecie urodzin (1906–1988), SIL 2006, Nr 8, s. 167–178;

prawem rzeczowym, czemu dał wyraz w swojej pracy doktorskiej *Media Sententia* – studjum nad zagadnieniem specyfikacji w klasycznym prawie rzymskim¹⁰⁴. Interesował się również prawem zobowiązań, a szczególnie kontraktami nienazwanymi. Ogłosił kilka prac dotyczących tej tematyki¹⁰⁵.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej we lwowskim środowisku romanistycznym pojawili się dwaj młodzi adepci prawa rzymskiego: *M. Pójnar* (1913–1943) i *A. Wojtunik* (1915–1975). Upadek państwa polskiego sprawił, że na Uniwersytecie Jana Kazimierza nie udało im się uzyskać stopni naukowych¹⁰⁶.

Na drugim uniwersytecie galicyjskim, Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, prawem rzymskim w chwili powstania Przeglądu zajmował się *F. Zoll* (starszy) (1834–1917). Uczony wykładał prawo rzymskie przez 44 lata: od 1862 do 1906 r. Do 1901 r. pozostawał tam jedynym etatowym wykładowcą prawa rzymskiego¹⁰⁷. Dorobek naukowy *F. Zolla* (starszego) był pokaźny. Badacz zajmował się nie tylko historią prawa rzymskiego, ale i jego dogmatyką. Jego prace dogmatyczne dotyczyły przede wszystkim prawa rzeczowego, a ponadto spadkowego

P.M. Żukowski, Osuchowski Wacław Franciszek, w: *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego* (red. *D. Malec*), t. II 1780–2012, Kraków 2014, s. 372–375. *W. Osuchowski* po wojnie podjął pracę również na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i Uniwersytecie Wrocławskim. Szerzej na ten temat *R. Wiaderna-Kuśnierz*, *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w okresie międzywojennym* (1918–1939), Toruń 2015, s. 206.

¹⁰⁴ *W. Osuchowski*, *Media Sententia* – studjum nad zagadnieniem specyfikacji w klasycznym prawie rzymskim, Lwów 1930, *passim*. Por. *R. Wiaderna-Kuśnierz*, *Droga Wacława Osuchowskiego*, s. 168.

¹⁰⁵ *W. Osuchowski*, *O nieoznaczonych prawnie stosunkach kontraktowych w klasycznym prawie rzymskim*, Lwów 1933; *tenże*, *Kontrakt estymatoryjny w rzymskim prawie klasycznym i justyniańskim*, Lwów 1936; *tenże*, *Znaczenie doktryny Aristona dla ochrony umów synallagmatycznych w prawie rzymskim*, w: *Księga pamiątkowa Leona Pinińskiego*, t. 2, Lwów 1936, s. 147–161. Por. *R. Wiaderna-Kuśnierz*, *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza*, s. 203.

¹⁰⁶ Szerzej na ich temat: *R. Wiaderna-Kuśnierz*, *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jana Kazimierza*, s. 252, 261; oraz *G. Nancka*, *Szkoła naukowa*, s. 233.

¹⁰⁷ *J. Kodrębski*, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 250; Szerzej nt. życiorysu i działalności *F. Zolla* (starszego) zob. *W. Osuchowski*, *Nowe kierunki badań romanistycznych w Polsce*. Fryderyk Zoll starszy (1834–1917), w: *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego* (red. *M. Patkaniowski*), Kraków 1964, s. 260; *J. Sondel*, *Fryderyk Zoll (starszy) (1834–1917)*, w: *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji* (red. *J. Stelmach*, *W. Uruszczak*), Kraków 2000, s. 155; *tenże*, *Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jagiellońskim od reformy Kołłątaja do 1945 r.*, w: *Studia z historii ustroju i prawa*. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi (red. *H. Olszewski*), Poznań 2002, s. 347–381; *P.M. Żukowski*, *Zoll Fryderyk Franciszek, sen.*, w: *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego* (red. *D. Malec*), t. II, 1780–2012, Kraków 2014, s. 599–601. Por. też *E.C. Bodura*, *Friedrich Zolls Konzeption des universitären Unterrichts im Römischen Recht Ein galizischer Beitrag in der Diskussion für oder gegen Pandektenvorlesungen an den österreichischen Universitäten*, BRGÖ 2022, Nr 1, s. 19–43.

i zobowiązaniowego¹⁰⁸. Wśród nich można wymienić jego rozprawę habilitacyjną O skardze przeczącej w prawie rzymskim¹⁰⁹, a także pracę polemiczną podejmującą dyskusję z poglądami A. Brinza dotyczącymi pojęcia zobowiązania¹¹⁰. Krakowski romanista jest jednak przede wszystkim autorem monumentalnych Pandektów, podręcznika do nauki prawa rzymskiego, który pomimo swojego tytułu zrywał z typową pandektystyczną wizją podręcznika, reprezentowaną np. w pracach J. Zielonackiego czy F. Źródlowskiego. Przedmiotem podręcznika F. Zolla (*starszego*) jest bowiem justyniańskie prawo rzymskie¹¹¹. F. Zoll (*starszy*) został również zapamiętany jako autor podręcznika do historii prawa rzymskiego¹¹².

Następcą F. Zolla (*starszego*) w krakowskiej katedrze prawa rzymskiego został S. Wróblewski (1868–1938). Badacz rozpoczął działalność naukową jeszcze pod koniec XIX w., profesorem nadzwyczajnym prawa rzymskiego został w 1901 r., a profesorem zwyczajnym pięć lat później¹¹³. Zajmował się prawem

¹⁰⁸ J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 252.

¹⁰⁹ F. Zoll (*starszy*), O skardze przeczącej w prawie rzymskim, Kraków 1862, *passim*. Szerzej nt. poglądów naukowych F. Zolla (*starszego*) zob. G. Nancka, Zakres zastosowania actio negatoria w teorii Fryderyka Zolla (*starszego*), SPE 2020, t. 117, s. 99–113, *tenże*, Fryderyk Zoll (*starszy*), Leon Piniński i zakres zastosowania actio negatoria. Koncepcje dwóch XIX-wiecznych romanistów a regulacja Kodeksu cywilnego, SPE 2021, t. 120, s. 35–52.

¹¹⁰ F. Zoll (*starszy*), O pojęciu zobowiązania z szczególnym uwzględnieniem nowej teorii Brinza, RSPWH PAU 1874, t. 2, s. 1–62.

¹¹¹ J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 254. Por. F. Zoll (*starszy*), *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego: z krótkim uwzględnieniem historycznego rozwoju pojedynczych jego instytucji*, t. 1, Część ogólna i prawo rzeczowe (pierwsza połowa), Kraków 1888, *passim*; *tenże*, *Pandekta czyli Nauka rzymskiego prawa prywatnego: z krótkim uwzględnieniem historycznego rozwoju pojedynczych jego instytucji*, t. 1 (Druga połowa), Kraków 1891, *passim*; *tenże*, *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego: z krótkim uwzględnieniem historycznego rozwoju pojedynczych jego instytucji*, t. 2, *Prawo rzeczowe*, Kraków 1898, *passim*; *tenże*, *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego*, t. 3, *Zobowiązania*, Kraków 1910, *passim*. *Pandekta* zostały wydane w zmienionej i skróconej formie w 1920 r., wraz z opracowanym przez Z. Lisowskiego tomem dotyczącym prawa rodzinnego i spadkowego. Szczegółowe omówienie *Pandektów F. Zolla (starszego)* zob. B. Czech-Jezińska, *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2011, s. 159–172.

¹¹² F. Zoll (*starszy*), *Historia prawodawstwa rzymskiego*, cz. 1, *Historia organów ustawodawczych w państwie rzymskim*, Kraków 1902, *passim*; *tenże*, *Historia prawodawstwa rzymskiego*, cz. 2, *Historia źródeł prawa prywatnego*, Kraków 1906, *passim*; J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce*, s. 254.

¹¹³ Por. F. Bossowski, Śp. Stanisław Wróblewski, RPEiS 1939, R. 19, Nr 1, s. 220–222; J. Gwiazdomorski, *Życie i działalność Stanisława Wróblewskiego*, Pal. 1939, Nr 4, s. 467–487; W. Wołodkiewicz, Stanisław Wróblewski – kodyfikator, KSP 1990, t. 23, s. 147–159; *tenże*, Stanisław Wróblewski – kodyfikator (1868–1938), w: W. Wołodkiewicz, *Europa i prawo rzymskie. Szkice z historii europejskiej kultury prawnej*, Warszawa 2009, s. 627–641; J. Sondel, Stanisław Wróblewski jako romanista, KSP 1990, t. 23, s. 161–174; Stanisław Wróblewski 1968–1938. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 21 listopada 2008 r. (red. A. Mączyński), Kraków 2011, *passim*; L. Marzec, „Polski Papinian” ‘redivivus’. Czy warto dzisiaj tłumaczyć i wydawać Stanisława Wróblewskiego za granicą? ZP 2019, t. 19, Nr 2,

rymskim, cywilnym i handlowym. Wśród prac romanistycznych S. Wróblewskiego można wymienić nie tylko opracowania dotyczące praw podmiotowych¹¹⁴ czy posiadania¹¹⁵, ale także uważany za ukoronowanie jego twórczości Zarys wykładu prawa rzymskiego¹¹⁶. Podręcznik, składający się z dwóch tomów, nie został, niestety, przez niego ukończony.

S. Wróblewski w zakresie dogmatyki prawa współczesnego publikował przede wszystkim komentarze do obowiązujących ustaw¹¹⁷. Jego zainteresowanie prawem współczesnym wykorzystano podczas prac w ramach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej, której był członkiem i aktywnym uczestnikiem¹¹⁸.

Innym uczonym związanym z krakowskim środowiskiem romanistycznym w okresie wydawania Przeglądu był R. Taubenschlag (1881–1958)¹¹⁹. Uczeń S. Wróblewskiego, ze względu na nieprzychylność i krytykę ze strony uczonych przeciwnych jego habilitacji, uzyskał ją dopiero w 1913 r. na podstawie trzeciej z przedłożonych prac¹²⁰. Profesorem nadzwyczajnym został już po I wojnie

s. 215–226; T. Giaro, 'Provisionally dead', s. 672–674. Szeroko o S. Wróblewskim zob. J. Sondel, Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jagiellońskim, s. 373–376.

¹¹⁴ S. Wróblewski, Zur Lehre von der Collision der Privatrechte, Wien 1894, *passim*.

¹¹⁵ *Tenże*, Posiadanie na tle prawa rzymskiego, Kraków 1899 (Osobne odbicie z Tomu 37 Rozpraw Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie), *passim*.

¹¹⁶ Zob. *tenże*, Zarys wykładu prawa rzymskiego. Historia stosunków wewnętrznych Rzymu i źródeł prawa, losy prawa rzymskiego po śmierci Justyniana, nauki ogólne rzymskiego prawa prywatnego, Kraków 1916, *passim*; *tenże*, Zarys wykładu prawa rzymskiego. Prawo rzeczowe, Kraków 1919, *passim*. Na temat Zarysu szczegółowo zob. B. Czech-Jezińska, Nauczanie prawa rzymskiego, s. 172–177.

¹¹⁷ J. Gwiazdomorski, Konstrukcja w nauce prawa cywilnego i prawa rzymskiego. Stanisław Wróblewski (1868–1938), w: Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (red. M. Patkaniowski), Kraków 1964, s. 278–279. Por. np. S. Wróblewski, Powszechny austriacki kodeks cywilny, cz. 1, *passim*; *tenże*, Powszechny austriacki kodeks cywilny, cz. 2 (§ 938–1502), *passim*.

¹¹⁸ Por. L. Górnicki, Udział Stanisława Wróblewskiego w pracach nad prawem spadkowym w Komisji Kodyfikacyjnej II RP, AUWr. Prawo 2004, Nr 290, s. 207–238.

¹¹⁹ Szerzej nt. R. Taubenschlaga: W. Kozubski, Od prawa rzymskiego do prawa antycznego. 45 lat działalności naukowej Rafała Taubenschlaga (1905–1950), PiP 1950, Nr 3, s. 50–54; H. Kupiszewski, Rafał Taubenschlag 6.5.1881–25.6.1958, NP 1958, t. 14, Nr 7–8, s. 134; *tenże*, Rafał Taubenschlag – historyk prawa (1881–1958), CPH 1986, t. 38, Nr 1, s. 111–155; W. Osuchowski, Rafał Taubenschlag, CPH 1958, t. 10, Nr 2, s. 495–498; *tenże*, Prawo rzymskie na tle prawa antycznego. Rafał Taubenschlag (1881–1958), w: Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego (red. M. Patkaniowski), Kraków 1964, s. 297–308; J. Sondel, Rafał Taubenschlag badania nad historią prawa polskiego, CPH 1986, t. 38, Nr 1, s. 157–169; *tenże*, Rafał Taubenschlag (1881–1958), w: Złota księga Wydziału Prawa i Administracji (red. J. Stelmach, W. Uruszczak), Kraków 2000, s. 297–304; *tenże*, Prawo rzymskie na Uniwersytecie Jagiellońskim, s. 377–381; T. Giaro, 'Provisionally dead', s. 674–678.

¹²⁰ P.M. Żukowski, Starania Rafała Taubenschlaga o uzyskanie veniam legendi na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1907–1913, CPH 2015, t. 67, Nr 2, s. 151.